

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

De balans

Wat is nu de betekenis geweest van Maarten van der Goes voor de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek en voor het aanzien van Nederland in de turbulente periode van Franse overheersing? Om die vraag aan de hand van zijn levensverhaal te beantwoorden is het belangrijk eerst te proberen te schetsen en een zo plausibel mogelijk oordeel te vormen over wie Van der Goes als mens was en te duiden wat hem in zijn handelen ten behoeve van de publieke zaak bewoog. Vervolgens moet worden getracht conclusies te trekken over zijn ambtelijke en politieke invloed met name in de periode 1797-1808. Persoonlijkheid en invloed bepaalden samen het buitenlands beleid dat Van der Goes trachtte te voeren. Een analyse daarvan is behulpzaam bij het verklaren van de invloed van zijn beleid op de ultieme doelstelling van zijn opdracht: het behoud van de integriteit van Nederland.

‘Ni parti, ni personnes, mais son pays’

Maarten van der Goes zal voor velen te ver in het verleden geleefd hebben om makkelijk herkenbaar te zijn. In het materiaal dat voorhanden is om hem uit zijn tijd te lichten en te proberen Van der Goes als mens met sterke en zwakke kanten te schetsen, vormen egodocumenten helaas een beduidende minderheid. Een uitzondering daarop is de particuliere correspondentie in de periode 1801-1804 met Rutger Jan Schimmelpenninck. Tussen die regels door laat Van der Goes zich wel enigszins kennen. Andere particuliere correspondentie is zeldzaam. Zijn diepere roerselen zullen wij daarom nooit kennen. Een echt dagboek heeft Van der Goes niet bijgehouden, memoires heeft hij ook niet geschreven. Wat hij wel heeft achtergelaten, is een zeer toegankelijk archief. Om een

levendig beeld te krijgen van de persoonlijkheid van Maarten van der Goes zijn contemporaine bronnen natuurlijk de aardigste. Te beginnen met zijn paspoort. Daaruit blijkt dat Van der Goes een postuur had van vijf voet drieënhalve duim lengte, met bruin haar en bruine ogen.¹ Zijn voorkomen was koel, zijn gelaat bleek en onbeweeglijk. Het kwam pas tot leven, als een gespreksgenoot hem beviel. Van der Goes sprak langzaam en ‘niet veel, maar wel’, zo observeerde de Franse gezant Lombard de Langres. In de omgang toonde Van der Goes een fijnbesnaarde wellevendheid. Hij had volgens de Fransman niets van de Hollandse stijfheid. Die moest Van der Goes aan de hoven waar hij geaccrediteerd was geweest hebben afgelegd, concludeerde Lombard.² Van der Goes was ontegenzeggelijk een kind van de achttiende eeuw. Hij had een ‘verlichte’ opleiding genoten, hij hield van de letteren en schone kunsten, vooral het theater. Anthony Falck, die enige jaren zijn assistent was, vond hem goedaardig en ‘onwillekeurig aan het oude gehecht’.³ Hij was niet de enige die zich enigszins geamuseerd ook de knorrigheid van Van der Goes herinnerde. Voor koning Lodewijk was die sombere en niet zelden achterdochtige kijk op de dingen mede aanleiding om Van der Goes als minister te ontslaan. Vriend en vijand echter waren het erover eens dat Van der Goes een ervaren diplomaat was, deskundig, rechtschapen en zeer tactvol. Falck noteerde in zijn gedenkschriften dat hij nog wel eens zijn geduld verloor door wat hij noemde de ‘overdreven omzichtigheid’ en ‘zijn vrees om zich te branden’.⁴ Overigens niet noodzakelijkerwijs de slechtste eigenschappen van een diplomaat. Champigny-Aubin, tijdelijk zaakgelastigde van Frankrijk in het revolutiejaar 1798, vond hem bekwaam en intelligent, echter geen hoogvlieger (‘pas un aigle’), iets wat de secretaris van Van der Goes, Delprat, in zijn dagboek beaamde.⁵ Zijn vaardigheid won het nogal eens van zijn ‘gezond’ politiek inzicht, hetgeen uit de Franse pen van Champigny natuurlijk twee dingen kon betekenen. Het oordeel van Talleyrand over Van der Goes was wellicht niet helemaal van hemzelf, maar hij zette er in december 1804 voor Napoleon zijn handtekening onder: ‘homme capable, agréable à tous les partis, très propre à sa place, et qui parait rentré, depuis la reprise de la guerre, dans la route convenable aux intérêts de la France, après avoir ourdé pendant la paix quelques petites intrigues pour rendre à son pays une indépendance impossible’.⁶ Een bekwaam en plooibaar mens kortom, maar in staat zijn eigen weg te gaan.

Na de omwenteling van 1795 stond Van der Goes niet op de nominatie om door het revolutionaire bewind van zijn post in Madrid te worden

teruggeroepen. Door een toevallige samenloop van omstandigheden – waaronder zijn gezondheidstoestand – was Van der Goes enige tijd ‘onzichtbaar’. In de zomer van 1797 is hij, naar het lijkt zonder een expliciete keuze voor de politieke richting van het nieuwe bewind te hoeven maken, weer in actieve dienst getreden. Zijn associatie met de patriotse regering kreeg politieke betekenis toen hij de functie van secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering aanvaardde. Na de staatsgreep van 22 januari 1798 stelde Van der Goes een duidelijk politiek geïnspireerde daad door ontslag te vragen. Er was voor hem dus wel degelijk een grens aan wat hij politiek zedelijk aanvaardbaar vond. Mogelijk heeft deze stap ertoe bijgedragen dat na de ‘revisionistische’ staatsgreep van juni 1798 schielijk opnieuw een beroep op hem werd gedaan. Zolang het binnenlands constitutioneel debat met al zijn partijgeledingen tot 1806 voortduurde, was het nodig dat het bewind naar het buitenland stabiliteit en vertrouwen uitstraalde. Terwijl de winkel werd verbouwd (drie grondwetten in zeven jaar), moest Van der Goes zorgen voor een attractieve etalage. Zijn deskundigheid en ‘savoir faire’, maar ook het feit dat Van der Goes niet goed kon worden ingedeeld bij enige politieke factie waren zijn belangrijkste kwalificaties. Het maakte hem politiek ongevaarlijk. Als compromisfiguur kon hij moeilijk, om in termen van die tijd te spreken, worden ‘gehaat’. En compromissen kennen dikwijls een taai bestaan.

Als Van der Goes een beeld van zichzelf cultiveerde, dan was het dat van de ‘non-politicus’. Herhaaldelijk stelde hij, al of niet met een zekere mate van bluf, de portefeuillekwestie wanneer de kritiek op zijn beleid hem te gortig werd. Van der Goes heeft zich inderdaad nooit bekeerd tot een van de vele politieke facties, hetgeen niet wil zeggen dat hij zich als agent en secretaris van staat niet bezighield met politiek. Aan die houding lag waarschijnlijk zijn afkomst mede ten grondslag. Het is moeilijk om de familie Van der Goes in de tweede helft van de achttiende eeuw politiek te plaatsen. Het feit dat Gabriëls de familie in zijn standaardwerk over het stadhouderlijk stelsel niet noemt, is een aanwijzing dat de Van der Goesen niet bepaald tot de vooraanstaande leden van dit clientèle-systeem behoorden.⁷ Zij behoorden niet tot de oude adel. Als patriciërs wel tot de bestuurselite, maar niet tot de geld-regenten. Het is mogelijk dat zij wel deelnamen aan het onderling verdelen van bestuursfuncties in het Haagse.⁸ Waren ze prinsgezind, dan niet van het activistische slag. Waren ze staatsgezind, dan zeker geen activistische patriotten. Ze hadden oog voor de aspiraties van de burgerij en zagen wel degelijk de noodzaak van hervormingen op politiek-sociaal terrein,

bij voorkeur met kleine stappen (na de omwenteling van 1795 werd de oude Adriaan van der Goes algauw tot president van de provisionele gemeenteraad gebombardeerd en werd Maarten gevraagd zitting te nemen in de Haagse gemeenteraad). Gematigd behoudend, voorstanders van bestendig vooruitgang, is wellicht de beste typering.

Van der Goes werd regelmatig verweten dat hij een ‘anglomaan’ was of een crypto-orangist. Sinds de Brits-Russische invasie in de nazomer van 1799 was Van der Goes voor de Franse autoriteiten iemand om in de gaten te houden en voor de meer radicale Bataafse patriotten ‘verkocht aan de Engelsen’. Maar bij de Oranjepartij wisten ze ook niet precies wat zij van Van der Goes moesten denken. Hij stelde zich open voor de mogelijkheid van verzoening met de Oranjepartij, maar altijd met de assumptie dat het Oranje-stadhouderschap niet werd hersteld. Was hij daarom een crypto-orangist? Van der Goes nam vooral een pragmatische houding aan ten opzichte van Oranje. Als Oranje een nuttige rol kon vervullen in het staatsbestel ter bevordering van de eendracht onder het volk, dan was hij vermoedelijk uiteindelijk geen tegenstander van een herstel, maar dan wel een constitutioneel ingekaderd herstel van Oranje. Herstel was voor hem geen doel op zichzelf. De Britse gezant Robert Liston rapporteerde in 1802 aan Londen dat Van der Goes na 1787 ‘did not discover that degree of zeal which was calculated to render him a favourite with the [Orange] party’. Vrienden en kennissen van Van der Goes gingen hem uit de weg nadat hij onder het revolutionaire bewind een functie had aanvaard. Sindsdien hadden volgens Liston vriend en vijand echter moeten erkennen dat Van der Goes vooral probeerde verzoening tot stand te brengen teneinde de kans op herstel van de onafhankelijkheid te vergroten. Geheim agent Robert Barclay rapporteerde aan Londen dat hij niet dacht dat Van der Goes persoonlijk een band voelde met het verdreven stadhouderlijk huis.⁹ Principieel tegen erfelijke regering was hij ook niet. Van der Goes vond immers zelfs een vreemde monarch om pragmatische redenen aanvaardbaar. Na 1814 ging Van der Goes tot de nieuw gecreëerde adel van Nederland behoren. Als instituut was de adel nauw verbonden met Oranje-monarch Willem Frederik, wiens werkkraft Van der Goes overigens stellig gewaardeerd zal hebben. Gewend geraakt aan het monarchale systeem, schikte Van der Goes zich gemakkelijk in deze vorm van erkenning van zijn verdiensten. Zo bleef hij tot de elite behoren, wat overeenkwam met de stand en de traditie van zijn familie en waarin Van der Goes zich thuis voelde.

Maar als Van der Goes zich inliet met politiek, waar lagen dan zijn affiliaties? De correspondentie met Schimmelpenninck geeft de beste indicatie. Na 1800 poneerde hij dikwijls meningen die een moderaat niet zouden misstaan. Dat was overigens ook een reden waarom de samenwerking met Schimmelpenninck, voorman van de moderaten, zo eensgezind kon verlopen. Van der Goes moest niets hebben van militante revolutionaire taal. Volledige volkssoevereiniteit, zoals de democratische patriotten voorstonden, ging hem instinctief te ver. Versterking van het Bataafs buitenlands beleid zou wel gediend zijn geweest met een unitaristisch staatsbestel. Van der Goes liet pas tijdens het Staatsbewind merken dat het federalisme (voortbouwen op het oude bestel), waarmee hij door velen werd geassocieerd, voor hem geen toekomst meer had. Hij bekende aan Schimmelpenninck dat hij nooit zo voor een (Amerikaans) presidentieel stelsel was, maar dat onder de steeds slechter wordende binnenlandspolitieke omstandigheden een centralistisch persoonlijk bestuur zijn voordelen kon hebben.¹⁰ Voor de meer radicale patriotten en hun pleitbezorgers in Parijs (zoals Wiselius en Eykenbroek), maar ook volgens de Franse spion Gateau was Van der Goes een sluwe, bedrieglijke ‘anglo-orangist’ tot welke ‘klik’ deze trouwens ook Mollerus, Röell, Gogel en Van der Heim rekende.¹¹ De republikein Valckenaer echter deelde die opvatting niet, maar hij had dan ook in het diplomatieke veld gestaan. Of de collega van Van der Goes, Alexander Gogel, het neerbuigende commentaar van diens medewerker Canneman deelde, is niet bekend. Delprat tekende in zijn dagboek aan dat Van der Goes vaak het verwijt van onstandvastigheid kreeg. Dat sloeg vooral op zijn pragmatisch ‘geflirt’ met andere Europese mogendheden dan Frankrijk en op zijn beleid van buigend riet ten opzichte van de Franse bezetter om het haalbare zo dicht mogelijk bij het wenselijke te brengen. Appellius sprak na de dood van Van der Goes van een ‘wezenlijke gehechtheid aan het vaderland’.¹² Van der Goes had geen politieke loyaliteit ten opzichte van een van de vele Bataafse partijenschappen. Hij was evenmin pro-Frans als pro-Engels. Delprat formuleerde het mooi bondig: ‘ni parti, ni personnes, mais son pays’.¹³

In de literatuur over de Bataafs-Franse tijd van na 1815, en met name in de weinige publicaties over de Bataafse buitenlandse politiek, was het Vreede die een over het algemeen positief oordeel velde over Van der Goes. Hij noemde hem passend in zijn moeilijke functie, omdat hij deskundig was en zich leerde kennen ‘als volkomen onbevangen en vrij van het revolutionair schrikbeeld der herinneringen van 1787’.¹⁴ Colenbrander noemde Van der Goes ‘een man van het oude régime, zeer kalm

patriots' maar die 'met alle waardigheid die de moeilijke omstandigheden nog maar even toelieten' de Bataafse diplomatie heeft bestuurd.¹⁵ Van Hamel vond in 1918 het beleid, hoewel hij erkende dat de Bataafse Republiek snakte naar neutraliteit, een naïef verlangen. Van der Goes, zo schreef hij zuinig, was 'ijverig en niet zonder bekwaamheid'.¹⁶ Schama oordeelt Van der Goes allerminst diplomatiek naïef. Hij noemt hem 'de exponent van neutraliteit' die in de goed Nederlandse traditie van de achttiende eeuw probeerde 'to play off two predatory neighbours of the Netherlands rather than allowing the Republic to become their catspaw'.¹⁷ In zijn oordeel over de politieke houding van Van der Goes weerklinkt de observatie van Champigny-Aubin. Van der Goes was een regent, 'whose principles seemingly represented the vitiation, not the fulfilment, of the revolution'.¹⁸ Deze stelling onderbouwt Schama helaas niet. Champigny (in 1798) vond Van der Goes een koele, weinig bezielde patriot die als hij de kans zou krijgen zeker bereid was de 'reactie' te steunen. Behalve aan deze opmerking dacht Schama wellicht aan de pogingen van Van der Goes Engeland te betrekken bij zijn streven naar Bataafse neutraliteit, aan zijn crisisdiplomatie en aan zijn weerstand tegen al te onbesuisde ideeën van de meer democratische leden van het bewind. Van der Goes was stellig conservatief in zijn levensopvatting. Naast de werken van Edmund Burke stonden echter ook die van Montesquieu en Rousseau in zijn bibliotheek.¹⁹ Tegen hervormingen was hij niet, zolang die in rust en zonder polarisatie konden worden doorgevoerd. Bovendien beschikte hij over een opmerkelijke ambtelijke loyaliteit.

Toen Van der Goes in 1797 tot secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken van de Nationale Vergadering werd benoemd, trad hij in zekere zin in de voetsporen van de griffiers der Staten-Generaal. Tijdens de oude Republiek was de buitenlandse politiek weliswaar de portefeuille van de raadpensionaris, maar de dagelijkse leiding van de diplomatie werd overgelaten aan de griffier. Na de staatsgreep van 22 januari 1798 werd de door de radicalen verafschuwde Commissie afgeschaft. Onder de nieuwe staatsregeling werden voor de belangrijkste beleidsterreinen 'agenten' ingesteld. Deze functie hield het midden tussen die van een hoge ambtenaar en die van een politiek verantwoordelijke figuur, zoals dat hybride karakter ook bij dienaren van de Staten tijdens de oude Republiek bestond. De inhoud van de functie van agent ontwikkelde zich snel, mede als gevolg van de zwakke bestuurskracht van het Bataafs bewind. De agenten werden spoedig de drijvende kracht in de opbouw van het nieuwe staatsbestel. Wat invloed betreft, dringt de vergelijking zich op met wat men in het huidige Verenigd Konink-

rijk de *mandarins* noemt, de machtige secretarissen-generaal. De politiek-ambtelijke verhoudingen lagen in de Bataafse tijd diffuser dan in de huidige. Vergelijken is daarom moeilijk, maar Postma ziet de agenten als voorlopers van de huidige ministers.²⁰

De betiteling van de functie van Agent van Buitenlandse Betrekkingen ontwikkelde zich in acht jaar tijd tot die van minister van Buitenlandse Zaken onder koning Lodewijk. Dat wil niet zeggen dat daarmee ook de verantwoordelijkheid van de agent werd uitgebreid. Onder de eerste Oranje-koningen verschilde het inhoudelijk karakter van de functie niet wezenlijk van dat in de Bataafse periode. Formeel waren zij dienaren van het politiek gezag, in de praktijk hadden zij een wisselende mate van politieke invloed, vaak afhankelijk van de kracht van de persoonlijkheid van de principaal dan wel principalen of van de functionaris zelf.

De loyaliteit die erbij behoorde was voor een man als Van der Goes het onbaatzuchtig bestuurlijk ethos,²¹ dat zich in zijn geval vertaalde in het onpartijdig nastreven van het staatsbelang. Met die houding stelde hij zich op als wat tegenwoordig een technocraat wordt genoemd. Voor Van der Goes als agent of secretaris van staat van buitenlandse betrekkingen was er minder aanleiding een ideologie aan te hangen of om ideologisch wendbaar te zijn, zolang de heersende ideologie dienstbaar bleef aan zijn doel van het behoud van de staat. Het ging hem meer om goed bestuur dan om een smetteloze republikeinse politiek. Bij de algemene politieke context van dat bestuur had hij echter voor de uitvoering van zijn beleid groot belang. Van der Goes is slechts één keer echt uitgedaagd een politieke keuze te maken, toen hij op de kandidatenlijst terechtkwam voor de verkiezing van leden van het Uitvoerend Bewind in het najaar van 1798. Volgens Franse bron trok hij zichzelf terug. Het al te zeer afficheren van politieke ambities was in die tijd trouwens niet erg bon ton. Maar hoe politiek neutraal is een ‘onpartijdige’? In zijn opvattingen leek Van der Goes het meest op een moderaat. Hij had wel degelijk politieke doeleinden: de legitimiteit en de integriteit van de staat, neutraliteit, stabiliteit en welvaart. Die doeleinden streefde hij met overtuiging en flexibiliteit na via zijn minder in de openbaarheid komende politieke invloed. Van der Goes maakte daarvan – op zijn eigen beschaafde manier – achter de schermen van het Bataafs bewind optimaal gebruik. Het was niet de tijd voor grootse visies, hij bleef liever een pragmatisch bestuurder, zij het met een politiek programma.

Het beleid van Van der Goes was politiek in essentie weinig omstreden. Het strookte met het gematigd conservatieve karakter van de binnen-

landse politiek. Controle door de volksvertegenwoordiging was hoogstens incidenteel. Het discours over de buitenlandse politiek vond in de boezem van het bewind plaats. Conflicten scholen meer in de uitvoering. Van der Goes moest voortdurend het evenwicht zien te bewaren tussen wat de politiek wenste en wat in de betrekkingen met Frankrijk haalbaar was. Daarvoor was hij dagelijks bezig de grenzen van de macht en invloed van de Franse overheersers te verkennen om die schaarse momenten te vinden waarop hij een nuttige interventie in het belang van het land kon plegen. Tegelijkertijd was het nodig te zoeken naar het midden tussen de strategisch/militaire belangen van Frankrijk en de andere mogendheden enerzijds en de existentieel/economische belangen van de Republiek. Naar beide kanten was veel omzichtigheid en diplomatieke finesse nodig. Hij maakte daarbij een aantal politieke uitglijders (zoals de missie-De Vos van Steenwijk in 1799 en de afrekening met Oranje in 1804), die echter het bewind noch de Franse overheersers hem uiteindelijk ooit echt kwalijk namen.

Zijn invloed in de verwezenlijking van het beleid was sterker naarmate het bewind zwakker was. Dat was vooral in de periode 1800-1805 het geval. De Fransen noemden hem niet voor niets 'de grote regelaar van het Staatsbewind'.²² Toch klaagde Van der Goes in zijn correspondentie met Schimmelpenninck tussen de regels door nog wel eens over het gebrek aan armslag, ofschoon het bewind hem meestal opvallend makkelijk volgde. Uit de notulen van het Uitvoerend of Staatsbewind blijkt niet veel debat over ontwerp-instructies, althans het ontbreekt aan schriftelijke neerslag daarvan. De vaak voorkomende tegenstellingen binnen het bewind vergrootten bovendien juist de speelruimte van Van der Goes. In zulke gevallen koos het bewind ervoor dan maar het advies van Van der Goes te volgen of hij koos zijn eigen weg. Zo had zijn optreden bepaald toch ook een politieke dimensie. Soms was zijn invloed zelfs merkbaar in de binnenlandspolitieke verwickelingen, zoals bij de omwentelingen van 1801 en 1805. Voor het oog steeds slechts als middeelaar, maar toch!

Van der Goes begon zijn invloed te verliezen na het aantreden van Schimmelpenninck als raadspensionaris. De buitenlandspolitieke omstandigheden verslechterden toen overigens sneller dan ooit. Een zelfstandigheidsbeleid werd vrijwel onmogelijk. Zijn laatste kaart in het spel was medewerking aan de verheffing van Lodewijk tot koning van Holland. Over politiek inzicht gesproken: Van der Goes voorzag al in 1802 dat het op een dergelijke uitkomst moest uitdraaien. Hij werd onder Lodewijk overigens wel minister, maar zijn invloed verpieterde. Zijn rol

werd teruggeschaald tot die van dienaar van de koning. Dat frustreerde hem, want hij was duidelijk boven zo'n rol uitgegroeid. Toen Van der Goes bovendien aanvoelde dat inlijving eerder bespoedigd dan uitgesteld werd, nam hij zijn verlies. Van der Goes had zijn strijd verloren. Dat was ook zijn politiek verlies.

Van der Goes was tijdens zijn leven steeds bereid zich te schikken naar de nieuwe orde die werd gevestigd als gevolg van in totaal acht omwentelingen in het Nederlandse staatsbestel. Matthijs Lok heeft in zijn boek *Windvanen* een studie gewijd aan het aanpassingsvermogen van Nederlandse, in het bijzonder napoleontische bestuurders van het inlijvingsregime aan de restauratiemonarchie van 1813.²³ Ofschoon dit fenomeen zich ook in het politiek discours van de Bataafse Republiek voordeed, kunnen de zes regeringen die Nederland sinds 1795 tot en met het Koninkrijk Holland heeft gekend ondanks staatkundige tekortkomingen als wettig Nederlands worden beschouwd. Het onderscheid tussen ambtelijk en politiek bestuur was in die tijd bovendien diffuus. Onmiddellijk na de omwenteling van 1813 bleek dat het moeilijk was te bepalen wat precies een 'napoleontisch verleden' was.²⁴ Zelfs nu nog vraagt een discussie over samenwerking met de Franse 'bezettters' om een genuanceerde benadering omdat er in die tijd van inlijving geheel andere omstandigheden golden dan bijvoorbeeld ten tijde van de nazi-bezetting van Nederland.²⁵

Van der Goes was wat zijn aanpassingsvermogen betreft bepaald niet uitzonderlijk, maar het is goed stil te staan bij de vraag of hij, rekening houdend met de complexe omstandigheden tijdens de inlijving, als een 'windvaan' moet worden beschouwd.

De Franse ambassadeur Sémonville noemde Van der Goes in 1804 droogjes 'een van die vooraanstaande persoonlijkheden die zich op gematigde wijze aan de omstandigheden hebben aangepast'.²⁶ Van der Goes kan ervan worden beschuldigd met de politieke wind te hebben meegedraaid, wanneer men vaststelt dat hij in 1811 als gedeputeerde van het departement van de Monden van de Maas lid werd van het Corps Législatif en daarmee tot de centrale bestuurslichamen van het Franse keizerrijk toetrad. In 1814 beleefde Van der Goes, evenals vele Nederlandse napoleontische gezagsdragers, zijn wat Lok noemt 'rite de passage' naar het restauratiebewind van koning Willem I.

Het realisme en het daaruit volgend pragmatisme waarmee Van der Goes de opeenvolgende Bataafse bewinden diende, liep spaak op het koningschap van Lodewijk. Het kon op buitenlands politiek terrein niet

aan de verwachtingen voldoen. Na zijn aftreden als minister hield Van der Goes zich bijna drie jaar grotendeels afzijdig alvorens in 1811 naar Parijs te verhuizen in zijn dubbele functie van lid van het Corps Législatif en grootthesaurier van de Keizerlijke Orde van de Reünie. Nu was er sprake van direct dienen van het Franse keizerrijk. Een financiële reden voor zijn besluit om deze functies te aanvaarden is niet uit te sluiten. De haard moest tenslotte blijven branden. Er zijn echter geen aanwijzingen dat Van der Goes een 'beeldbepalende gezagsdrager' in de inlijvingstijd was.

Tijdens de woelige dagen van 1813 en daarna hield Van der Goes zijn kruik lang droog, ongewis als het uiteindelijk lot van het keizerschap van Napoleon nog enige maanden bleef. Enerzijds is de houding van Van der Goes verklaarbaar op grond van zijn plichtsbetrachting, de gebondenheid aan zijn eed van trouw en uit zijn onzekerheid over de internationale ontwikkelingen.²⁷ Anderzijds is zijn houding niet goed verklaarbaar op grond van zijn eerdere grote inzet om de naam Holland op de kaart van Europa te houden. Met de kennis van nu bood zich immers vanaf eind 1813 de gelegenheid aan een actieve bijdrage aan te bieden aan het herstel van de Nederlandse staat. Zo eenvoudig lagen de zaken toen evenwel niet. Er heerste grote onzekerheid. Zich aansluiten bij het Algemeen Bestuur van Van Hogendorp cum suis was hem kennelijk een stap te ver. De juichkreet 'De oude tijden keren weerom' maakte vele leden van de bestuurselite argwanend. Pas toen Van der Goes zich ontslagen achtte van zijn eed van trouw aan de keizer, volgde zijn 'rite de passage'. Voorzichtig zocht hij toenadering tot het bewind van de soeverein vorst. Vrij spoedig bleek dat hij welkom was. Willem I nam zich voor een politiek van verzoening en vergeten te voeren. De beloning voor zijn adhesie, maar stellig ook voor zijn verdiensten in het verleden, was dat Van der Goes in de adelstand werd verheven en werd benoemd als lid van de Eerste kamer. Van der Goes speelde echter in dat ambt geen politieke rol van betekenis meer. Het vergeten klonk door in het overlijdensbericht van Van der Goes in de *Staatscourant* met het idioom van 1826: 'In zijn staatkundige betrekkingen en in de onderscheidene waardigheden, welke hij gedurende moeilijke tijdperken bekleed heeft, is zijn vaderlandsliefde en belangeloosheid algemeen erkend. In zijn bijzondere betrekkingen zal zijn oprechte braafheid en kiese edelmoedigheid in het hart van elk die hem gekend heeft duurzame herinneringen nalaten.'²⁸

Maarten van der Goes was een kind van de achttiende eeuw. Hij was cultureel onderlegd, wellevend, elitair, had kennisgenomen van de ideeën van de Verlichting. Velen beschouwden hem als een goedaardig, aimabel mens. Van der Goes kon echter ook enorm somberen en knorrig zijn, vooral als er kritiek op hem werd uitgeoefend. Vriend en vijand waren het eens over zijn deskundigheid als diplomaat en zijn volharding in zijn werk. Als bemiddelaar tussen de Bataafse Republiek en Frankrijk was hij op de juiste plaats. Van der Goes werd intelligent genoemd zonder een superbrein te zijn, wat in de Franse administratie altijd beter kwalificeert om een hoge functie als minister te bereiken. Hij was een pragmatisch bestuurder met een politiek programma. Instinctief gematigd conservatief en ‘zeer kalm patriots’ beet hij zich tijdens zijn ambtsperiode loyaal vast in wat hij als zijn politieke opdracht zag, maar hij was realist genoeg om te weten dat de haalbaarheid daarvan in hoge mate van schikken en plooiën afhing. Zijn vertrek naar Parijs in 1811 roept daarom, gezien de voorgeschiedenis, verbazing op maar kan een puur financiële reden hebben gehad. De rol van Van der Goes in het Franse keizerrijk was politiek te gering om hem als een echte ‘windvaan’ te bestempelen.

Diplomaat-politicus

De basis van het beleid van Van der Goes wordt gevonden in de hoge mate van consensus binnen het Bataafs bewind die ondanks de regimewisselingen standhield. Men zou verwachten dat de vestiging van de Bataafse Republiek tot een nieuwe op Frankrijk georiënteerde republikeins-ideologisch getinte buitenlandse politiek zou hebben geleid. Afgezien van het zich noodgedwongen moeten verlaten op de parameters van het Haags Tractaat, vertoonden de thema’s en tendenties van de Bataafse buitenlandse politiek veel overeenkomst met de tradities van die van de oude Republiek. Het bewind was het eens over het bereiken van drie doelstellingen: erkenning van het bestaansrecht (de legitimiteit) en de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek, neutraliteit ter vrijwaring van betrokkenheid bij ‘andermans’ oorlogen en tot herstel van welvaart, en een handelsverdrag met Frankrijk om de commerciële rug te dekken. Van der Goes kon zich bij zijn aantreden met deze doelstellingen verenigen. Hij liet zich bij de uitvoering van dit beleid inspireren door de voorbeelden van Bernstorff en Van de Spiegel. Een politiek van zelfstandigheid zag Van der Goes niet als strijdig met het Haags

Tractaat, zolang het niet ging om directe vredesonderhandelingen. Neutraliteit zou aan een spiegeliaanse ongebondenheid jegens de grote buurlanden armslag geven en bovendien commercieel voordeel opleveren. Om een dergelijke 'geacomodeerde' neutraliteit te handhaven was eigenlijk ook de behendigheid van de Deense staatsman nodig.²⁹

In de Bataafse buitenlandse politiek is een beginfase, gevolgd door een korte radicale fase en een gematigde fase herkenbaar. De eerste fase had een zeker moreel hooggespannen karakter. Het bewind meende dat ook in de internationale betrekkingen vrijheid, gelijkheid en broederschap zouden heersen en rechtsbeginselen zouden worden gerespecteerd. Het recht van de sterkste bleek echter steeds meer de Franse verhouding tot de rest van Europa te gaan bepalen. In zoverre was de tweede fase, die van het radicale bewind, realistischer. De vrijwaring van betrokkenheid bij de oorlog kreeg als doelstelling minder nadruk, het bewind accepteerde de afhankelijkheid van Frankrijk op defensiegebied. De andere doelstellingen werden met een beroep op het bondgenootschap krachtig aangezet. Tegen de traditie van de oude Republiek in betoogde het bewind de noodzaak van een substantiële uitbreiding van het grondgebied. Dit 'Bataafs expansionisme', een vorm van machtspolitiek, bleef ook in de derde fase tot in de periode van het Koninkrijk Holland doorwerken, nu meer als wisselgeld tegen aantasting van de integriteit van het bestaande grondgebied. De derde fase was vooral gericht op overleving van de staat.

De binnenlandse politieke context maakte dat Van der Goes zich van lieverlee bekeerde tot een actievere houding inzake aanpassing van het staatsbestel om zijn beleid te kunnen handhaven. Voor een zo bewust mogelijke zelfstandige buitenlandse politiek was uniteit van de Republiek de beste voorwaarde. Vooral het Staatsbewind draaide de klok terug in federalistische richting, waarmee de oude verdeeldheid weer opkwam en nadelig werkte op de slagvaardigheid. Van der Goes toonde zich daardoor minder warm voorstander van uitgebreide democratie, die hij, zo blijkt uit de correspondentie met Schimmelpenninck, als een obstakel voor eendracht ging zien. Bij hem groeide voorkeur voor versterking van de uitvoerende macht, zo niet voor een eenhoofdige leiding.

Zijn eerste beleidsdoelstelling, het zeker stellen van het bestaansrecht en de erkenning van de onafhankelijkheid van de Bataafse Republiek, vroeg tot 1802 grote inspanning. Een complicerende factor was het alsmaar durende debat over de staatsinrichting van de Republiek. Zonder een heldere uitkomst hiervan waren sommige mogelijkheden

niet direct bereid aan de verlangens van de Bataafse Republiek tegemoet te komen. Dat speelde Frankrijk in de kaart. Door steeds het geopolitieke belang van een onafhankelijk Nederland voor ieder van de Europese mogendheden in herinnering te brengen, oefende Van der Goes duidelijk invloed uit op hun standpunten, vooral wanneer er onderhandelingen plaatsvonden. De grote mogendheden mochten niet om het bestaan van de Republiek heen kunnen. Van der Goes maakte daarbij bewust gebruik van het diplomatiek instrument van overvragen, zowel bij het bedingen van presentie bij vredesonderhandelingen als bij het inbrengen van bilaterale desiderata of bij het verdedigen van de integriteit van het grondgebied. Wat dit laatste betreft, werd een vorm van ‘Bataafs expansionisme’ mede ingegeven door de grote zorgen die op zijn departement bestonden over de gevolgen van de annexatie van België door Frankrijk voor de onafhankelijkheid van de Republiek.

Van der Goes was zich welbewust van de zwakte van de Republiek. Pretenties op het toneel van de internationale politiek waren alleen geloofwaardig als die werden ondersteund door de bereidheid navenante militaire macht te ontplooiën. De Bataafse politiek was daartoe niet bereid, laat staan in staat. Tegen die achtergrond was zijn diplomatieke *tool kit* beperkt. Van der Goes conserveerde zo veel mogelijk en ageerde alleen wanneer er zich een gelegenheid voordeed, hoe klein ook, om onafhankelijkheid en neutraliteit te bevorderen. Al in 1800 groeide zijn overtuiging dat alleen een nieuwe grondslag voor de vrede te vestigen was op een revisie van het ‘wetboek van publiek recht’ als opvolger van de Vrede van Münster. Alleen zo zou het bestaansrecht en de onafhankelijkheid van Nederland kunnen worden gewaarborgd. Tegen Sémonville sprak Van der Goes als zijn overtuiging uit dat het niet Frankrijk alleen, maar de grote mogendheden gezamenlijk waren die uiteindelijk over het lot van het land zouden beslissen.

Gesteld voor de tweede doelstelling, de neutraliteit van de Republiek te bewerkstelligen, was de keuze van Van der Goes het neutrale Pruisen tegen de Franse onbuigzaamheid in het geweer te brengen, begrijpelijk. Vooral wegens zijn evidente achterdocht jegens de Britse bedoelingen met acceptatie van Bataafse neutraliteit, was Frankrijk niet te porren voor een pragmatische variant, de ‘geacomodeerde neutraliteit’, zoals Van der Goes die voor ogen had. Uit zijn optreden blijkt dat hij de ‘queeste’ naar neutraliteit loyaal, met de nodige vindingrijkheid voor goede argumenten, maar steeds met realiteitszin uitvoerde. Niettemin vertrouwde Van der Goes soms te veel op de moraliteit en de redelijkheid van de grote mogendheden. Na zijn verhelderende ontmoeting

met Napoleon in 1803 verlegde Van der Goes de prioriteit in zijn beleid definitief van neutraliteit naar het naakte voortbestaan als staat van de Republiek. Vanaf dat moment besteedde hij met dat doel voor ogen steeds meer aandacht aan binnenlandspolitieke verzoening en eendracht. Dit was voor hem de fundamentele voorwaarde die tegenover Frankrijk gewicht in de schaal kon leggen.

Om de schijn van onafhankelijkheid op te houden werd veel aandacht besteed aan het onderhouden en aangaan van diplomatieke en consulaire betrekkingen met zo veel mogelijk oude en nieuwe landen van de toenmalige wereld. Zo behield de Republiek in ieder geval een figurantenrol op het toneel van de Europese politiek. Tot de inlijving bij Frankrijk kon de Republiek bovendien nog altijd status ontlenen aan haar koloniale netwerk.

De gesprekken over een handelsverdrag, de derde doelstelling, liepen al vrij spoedig muurvast. Van der Goes assisteerde met zijn departement waar nodig, want inhoudelijk waren deze onderhandelingen meer het terrein van de agentschappen van Financiën en Nationale Economie. Ambassadeur Schimmelpenninck deed zijn best het onderwerp bij de Franse regering onder de aandacht te brengen. Met een merkwaardig kortzichtige houding ontweek men in Parijs die ouvertures. Zelfs Napoleon vond dat zo'n verdrag best kon wachten tot de algemene vrede. Dan was er immers een uitgelezen gezamenlijke gelegenheid om voor eens en altijd de Britten op handelsgebied klem te zetten, onder meer door een nieuwe 'rechtvaardiger en meer evenwichtige verdeling van de oceanen'.³⁰

In dezelfde geest speelden de koloniën een meer ondergeschikte rol in het beleid van Van der Goes. De overzeese bezittingen hadden in de Bataafse tijd een collegiaal bestuur, het 'Committé tot de zaken van de Oost-Indische Handel en Bezittingen', waarin de agentschappen van Marine, Financiën en Nationale Economie een vinger in de pap hadden. Slechts wanneer koloniën wisselgeld werden of dreigden te worden in de onderhandelingen tussen Frankrijk en Engeland (zoals in Lille en Amiens), kwam de strijd om het behoud op het bordje van Buitenlandse Zaken.

Het hoofdpijndossier voor Van der Goes was het bestieren van de betrekkingen met Frankrijk die de Bataafse buitenlandse politiek groten-deels in beslag namen. Centraal daarbij stond de preoccupatie van het bewind met de consequenties en de interpretatie van de bepalingen van het Haags Tractaat. Kwesties als de zeggenschap over Vlissingen,

de financiële bijstand aan de oorlogsinspanning en het onbeschaamd optreden van Franse autoriteiten in de Republiek leidden voortdurend tot stekeligheden. Van der Goes had er zijn handen vol aan om die in goede banen te leiden en zo mogelijk op te lossen. Met name in dit onderdeel van zijn beleid paste Van der Goes de tactiek van het buigend riet toe. Al in 1799 gebruikte hij het woord ‘traineren’ bij het voldoen aan Franse eisen, als de eigen verlangens niet haalbaar bleken.³¹ Eerst werden de Franse eisen verworpen, dan ging men over tot het stellen van tegeneisen. Vervolgens werden beslissingen uitgesteld, of kwam men mondjesmaat tegemoet aan de eisen. Dikwijls volgde dan nog difficultatie bij de nakoming. Kortom, meebuigen zolang het Franse geduld niet opraaakte en niet nog onaangename eisen werden gesteld. Tijdwinst boeken. De Fransen echter leerden zelf ook geduld te oefenen, temeer omdat zij wisten dat de Bataven uiteindelijk toch door de bocht moesten gaan.

Van der Goes zocht tegen deze achtergrond naar het minst rampzalige compromis, zoals bijvoorbeeld bij de ruzie over het opperbevel over de Bataafse landmacht, het over de streep trekken van het Staatsbewind ten gunste van de Vrede van Amiens of het uitstellen van de uitbreiding van de Franse bezettingsmacht bij de dreigende ontrafeling van dat vredesakkoord. Weinig verrassend was dat het Van der Goes niet lukte een opening te vinden om het Haags Tractaat te herzien, zeker toen na de Vrede van Amiens voor het offensieve karakter van het bondgenootschap objectief gezien geen reden meer was. Met zo’n aanpassing zou er meer kans zijn geweest voor neutraliteitsverklaring met handhaving van defensieve verplichtingen. Teleurstelling bij het bewind over de resultaten van de inspanningen van Van der Goes (en Schimmelpenninck) was duidelijk merkbaar na de Vrede van Amiens. Het onvermogen om Frankrijk te houden aan zijn belofte om nu de uitstaande bilaterale geschillen ten principale te bespreken, rekende men beiden aan. Het bewind trok vervolgens de diplomatie naar zichzelf toe, overigens eveneens zonder succes.

Voor de diplomaat Van der Goes stonden of vielen de Franco-Bataafse betrekkingen met goede persoonlijke verstandhoudingen tussen de belangrijkste spelers. De relatie tussen Van der Goes en ambassadeur Schimmelpenninck is al uitgebreid aan de orde geweest. Hun opvatting over de benadering van de betrekkingen verschilde slechts in toon van warmte en mate van zakelijkheid. Schimmelpenninck op zijn beurt stond in een goed blaadje bij de Franse regering. In Den Haag maakte Van der Goes er zaak van zijn verhouding tot de opeenvolgende Franse

gezanten zo vertrouwelijk mogelijk te maken. Met een man als Lombard de Langres ging dat vanzelf. Sémonville bleek een kikker die moeilijk in de emmer te houden was, maar het geheime ‘maandgeldje’ dat de Franse diplomaat uit de Bataafse staatskas ontving, maakte dat hij niet te ver weg kon springen. Met republikeinen van het meer oude stempel als Champigny-Aubin of Deforgues had Van der Goes een openhartiger verhouding. Met Robert Liston, Brits gezant gedurende de kortstondige vrede van 1802-1803, en de Pruisische zaakgelastigde Bielfeld stond Van der Goes op goede voet.

Uit de toon van zijn brieven aan Schimmelpenninck valt op te maken dat Van der Goes erop uit was het ‘overgeschoten boeltje’ (zoals hij wat was overgebleven van de Republiek noemde) zo goed mogelijk bij elkaar te houden tot ‘betere tijden’. De algemene vrede, die Napoleon en de zijnen wilden zien als een acceptatie door Engeland van de Franse hegemonie in Europa, zag Van der Goes niet als de onvermijdelijke bevestiging daarvan maar eerder als uitgelezen kans voor een nieuw begin in Europa onder leiding van alle grote mogendheden tezamen. Hij beschouwde de Franse hegemonie niet als iets definitiefs, ook al was het onvermijdelijk de inlijving voorlopig te aanvaarden. Vestigde hij heimelijk toch zijn hoop op het uitkomen van de verwachting van zijn leermeester Van de Spiegel? Wanneer ‘de staatsorkanen loeien’, en het schip van staat is overgeleverd aan de verbolgen zee, dan heeft het in uiterste nood altijd een plechtanker om uit te gooien. Dat anker heette volgens Van de Spiegel Engeland.

In de ingewikkelde buitenlandse en binnenlandse politiek van de Bataafse Republiek en later het Koninkrijk Holland was de positie van Van der Goes niet benijdenswaard. Hij verkeerde voortdurend tussen hamer en aambeeld. Er bestonden geen modaliteiten voor een echt ferm beleid. Ondanks zijn regelmatige sombere buien heeft hij met opvallende volharding en bijna religieus optimisme geprobeerd de steeds klemmender druk van bondgenoot en bezetter te weerstaan. Met een beperkte ‘gereedschapskist’ deed hij dat met waardigheid, tact en vaak met vindingrijkheid. Van der Goes was realist genoeg om met een beleid van ‘buigend riet’ en waar het uitkwam ‘statelijke ongehoorzaamheid’ het voldoen aan de Franse eisen niet te weerstaan, maar inwilliging zo lang mogelijk te vertragen. Die benadering was ook de beste om de boven hem gestelden, het Bataafs bewind en later ook nog koning Lodewijk, in hun frustratie en machteloze woede te appaiseren. In zijn dubbelrol was hij diplomaat-politicus, maar vooral diplomaat.

In Den Haag kon Van der Goes vooral overleven door de steun van Schimmelpenninck. Toen die in 1806 wegviel, bleek Van der Goes over onvoldoende politieke steun en persoonlijke invloed te kunnen beschikken om een man als Lodewijk Bonaparte adequaat partij te geven. Ten opzichte van zijn buitenlandse contacten was Van der Goes nu eens gezond achterdochtig, dan weer gelaten goedgelovig ten aanzien van de goede trouw van zijn tegenspelers. Dat maakt hem overigens wel menselijk.

Ook al was Van der Goes in zijn beleid meer tacticus dan strateeg, gebrek aan vastberadenheid mag hem niet worden verweten. Tot zijn teleurstelling waren het dan ook vooral tactische successen waarmee Van der Goes zich tevreden moest stellen. Diplomatie is een ‘continu proces’ waarin mislukte onderhandelingen geen verloren moeite zijn: zij verhogen kennis en ervaring, zo schreef de Franse staatsman Richelieu in zijn politiek testament.³² Van de drie grote doelstellingen (legitimititeit van de Bataafse Republiek, neutraliteit en een handelsverdrag met Frankrijk) kon alleen de eerste, zij het onder steeds terugkerende Franse weerspanning, worden bereikt. Maar door zijn persoon en zijn beleid heeft Van der Goes, gedurende zijn ambtsperiode althans, veel ergers voor de Republiek weten te voorkomen.

Grondlegger van het ministerie

De oprichting van het Agentschap van Buitenlandse Betrekkingen was een bestuursdaad van het radicale Bataafs bewind van januari 1798. De eerste agent was Willem Buys. De roerige periode tot de staatsgreep van juni 1798 was te kort om van een echte vestiging van het departement te kunnen spreken. Buys vertrok al na een paar weken. Op de burelen heerste een weinig gestructureerde werkwijze. Met de benoeming van Van der Goes, eerst opnieuw als secretaris en spoedig daarna als agent, begon de werkelijke organisatie op grond waarvan het departement zou uitgroeien tot het ministerie van Buitenlandse Zaken. De oprichting van agentschappen betekende voor de vestiging van een onpartijdige ambtelijke administratie een doorbraak. In een nieuwe bestuurscultuur³³ kon voor het eerst een unitair, ‘nationaal’ buitenlands beleid worden ontwikkeld. Dat was belangrijk, want het achttiende-eeuwse karakter van de Nederlandse buitenlandse politiek – handelspolitiek met zowel publieke als particuliere actoren – was veranderd. Het ging nu in de eerste plaats om staatsbelangen. Er vond tijdens de ambtsperiode van Van

der Goes een ontwikkeling plaats van verdediging van handelsbelangen naar strijd om het naakte voortbestaan van de staat. De omslag daarvan is in de zomer van 1803 te markeren. Deze ontwikkeling maakte de vorming van een departement van Buitenlandse Zaken plotseling evident. In hoofdstuk 5 en 12 van dit boek is beschreven hoe de organisatie van departement en diplomatieke dienst vorm kreeg onder leiding van Van der Goes en secretaris-generaal Bosscha. Als bestuurder was Van der Goes, ook gezien zijn lange ambtsperiode, meer dan Buys de grondlegger van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Om het behoud van de staat

De ironie die in de Bataafse buitenlandse politiek schuilt, is dat stugge volharding niet leidde tot ontworsteling van de muis aan de Franse kat. De uitkomst lijkt vanaf het begin onafwendbaar. De inspanningen van Van der Goes hebben daardoor ook iets tragisch. Het is niet zo moeilijk de Bataafse buitenlandse politiek met de wijsheid van nu af te doen als illusoir of naïef. Leven en werken van Van der Goes toont aan dat de werkelijkheid ingewikkelder was dan het leek. Het Haags Tractaat bleek niet het verwachte bondgenootschap van gelijke partners, de Bataafse Republiek had reële verlangens. Ook al werd zijn buitenlandse politiek geleidelijk gereduceerd tot vrijwel uitsluitend bilaterale betrekkingen met Frankrijk, kernelement bleef niettemin erkenning en behoud van de onafhankelijkheid. Ontworsteling aan bevoogding van de drie grote mogendheden zou een kwestie worden van veel eelt op het geduld. Als beleidsdoelstelling was het ambitieus, maar legitiem en niet onhaalbaar.

Nadat de zoektocht naar neutraliteit definitief op niets was uitgelopen, werd alle beïnvloeding gericht op het afwenden van inlijving. Inlijving had om militaire, politieke en financieel-economische redenen al veel eerder kunnen plaatsvinden. De Franse autoriteiten zwaaiden naar het uitkwam met dit zwaard van Damocles. Omgekeerd golden diezelfde redenen juist ook voor uitstel van inlijving als ook in het belang van Frankrijk. Het al of niet behoud van de Republiek was onderdeel van het zorgvuldig bewaren van de strategische balans in de Franse oorlogspolitiek. Overname van de desastreuze toestand van de Bataafse financiën en economie betekende voor de toch al om geld verlegen Franse schatkist niet onmiddellijk winst. De Bataafse buitenlandse politiek verwerd uiteindelijk tot louter overlevingspolitiek, waarbij Van der Goes en Schimmelpenninck van dit Franse dilemma probeerden

te profiteren. Van der Goes volgde zo goed en zo kwaad als het ging de ‘statelijke ongehoorzaamheid’ van het bewind tegen de toenemende Franse eisen, de aanslagen op de Bataafse soevereiniteit en de verkrachtingen van de onafhankelijkheid van de Republiek. Het samenspel met Schimmelpenninck zorgde ervoor dat het verzet zich op het juiste moment vertaalde in een compromis of een onvermijdelijke concessie. Het Franse dilemma verschaftte ook de ruimte om autonoom op te treden tegenover andere Europese mogendheden om hen zo te herinneren aan beloften de Bataafse onafhankelijkheid te aanvaarden en te respecteren. Zakelijkheid van Van der Goes en eloquentie van Schimmelpenninck hebben ongetwijfeld hun invloed versterkt bij de Franse regering, en zelfs bij Napoleon. In 1803 verkondigde de Eerste Consul weliswaar dat de Bataafse Republiek een satelliet van een planeet was geworden, maar ook daarna moest men in Parijs steeds de voor- en nadelen van inlijving blijven afwegen.

Beïnvloeding is moeilijk meetbaar. Beïnvloeding betekent dat men erin slaagt iemand, of een regering, iets te laten doen wat hij of zij anders niet zou hebben gedaan. De inspanningen van Van der Goes, en in het bijzonder het samenspel met Rutger Jan Schimmelpenninck, hebben door een ‘onafhankelijke houding’ in alle conflicten met de Franse regering respect afgedwongen, ondanks de kritiek op het te autonoom beoordeelde optreden van Van der Goes in sommige situaties. De Franse diplomatie luisterde wel degelijk naar de Bataafse argumenten, maar in Frankrijk werd militarisme in alles bepalend. Niettemin veronachtzaamde Frankrijk het bestaansrecht van de Republiek niet, totdat inlijving noodzakelijk werd geacht toen het conflict met Engeland in een beslissende fase leek te komen.

Het verzet heeft uiteindelijk niet mogen baten. De zelfstandige Nederlandse staat ging in 1810 verloren. De inlijving duurde uiteindelijk ‘maar’ drie jaar, waardoor echte verfransing van Nederland en de Nederlanders niet kon slagen.³⁴ Er speelde als het ware een crisis in het bestaan van Nederland die vijftien jaar plus drie jaar duurde. Van der Goes heeft er gedurende zijn ambtsperiode toe bijgedragen dat Frankrijk, ondanks de inlijving, de Nederlandse staat niet heeft kunnen vernietigen. De mate van staatsvorming die in de Bataafs-Franse periode heeft plaatsgevonden kon bij het herstel in 1814 niet meer weggepoetst worden.

De Bataafse buitenlandse politiek was in hoge mate een voortzetting van die van de oude Republiek. Pas bij de vestiging van het Koninkrijk Holland trad een verandering op. De verwachting van een betere en

gelijkwaardiger relatie met Frankrijk kwam niet uit. Koning Lodewijk werd gedwongen zijn land te onderwerpen aan de totale oorlogsinspanning van zijn keizerlijke broer tegen de geallieerden. De gevolgen van de invoering van het Continentaal Stelsel brachten de handel zware schade toe. De verbindingen met de koloniën werden zo goed als geheel verbroken. De inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse keizerrijk maakte definitief een einde aan de buitenlandse politiek van het verleden. Zo was de Bataafs-Franse periode niet alleen voor de binnenlandse, maar ook voor de Nederlandse buitenlandse politiek van beslissende betekenis. Het oud-patriottische droombeeld van het herstel van het aanzien van de Republiek werd niet bewaarheid, evenmin als de vervulling van de leus van november 1813: 'De oude tijden keren weerom'. De crisis was als het ware een les in bescheidenheid die een realist als Van der Goes goed heeft begrepen. Nederland bleef gehandhaafd op de nieuwe politieke kaart van Europa, maar als kleine mogendheid. In 1814 werd de breuk met het verleden duidelijk. Het traditionele neutraliteitsverlangen ging overboord. Nederland, niet meer als handelsrepubliek maar als moderne natiestaat, trad toe tot de alliantie die het overwonnen Frankrijk in bedwang moest houden. Vijfentwintig jaar later, na de afscheiding van België, verviel Nederland weer in neutraliteitspolitiek, maar inderdaad definitief als, in Europa, een kleine mogendheid.

De conclusie kan zijn dat de benoeming in 1798 van de 'compromisfiguur' Van der Goes op Buitenlandse Zaken een gelukkige greep was. De eensgezinde samenwerking met Schimmelpenninck, die daarop volgde, was cruciaal. Van der Goes heeft op verdienstelijke wijze bijgedragen aan het behoud van het bestaansrecht van de Nederlandse staat, zodat die na het interval van de Franse tijd zijn rechtmatige plaats tussen de mogendheden kon hernemen.